

Lamprecht, Arnošt

K praslovanské genezi slovenštiny

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1977-1978, vol. 26-27, iss. A25-26, pp. [141]-148

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100556>

Access Date: 27. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ROZHLEDY — ОБЗОРЫ — SURVEYS — UMSCHAU

ARNOŠT LAMPRECHT

K PRASLOVANSKÉ GENEZI SLOVENŠTINY

Slovenština je samostatný slovanský jazyk, jazyk novodobého slovenského národa. Její spisovná podoba plní všechny funkce, které spisovný jazyk má. To je nesporný fakt, o němž nelze diskutovat. Stejně tak je nepochybné, že slovenština má své zvláštní rysy, jimiž se odlišuje od ostatních slovanských jazyků, a tedy i od češtiny. Další nespornou skutečností je však relativní blízkost češtiny a slovenštiny, dokumentovaná mimo jiné tím, že Češi a Slováci si vzájemně dobře rozumějí, což je možno mimo jiné doložit společnými zpravodajskými relacemi v televizi a v rozhlase, dále pak i tou zvláštní situací, že v Československé lidové armádě jsou dva velitelské jazyky, což je patrně celosvětová kuriozita. Jsou tedy čeština a slovenština dva blízké, leč plně samostatné slovanské jazyky. To je pohled synchronní, vyplývající z jazykových i sociolingvistických aspektů.

Druhý pohled je pohled historický. Vzniká tu otázka, kdy se slovenština vydělila ze společenství slovanských jazyků a zformovala v samostatný slovanský jazyk z existujících praslovanských dialektů. Na toto téma bylo vysloveno mnoho názorů. Všechny je shrnuje ve své knize *Slovenčina a slovanské jazyky I* R. Krajčovič. Jeho kniha má tak pro řešení problematiky geneze slovenštiny zásadní význam. Autor v ní rozebírá všechny názory o homogenním i nehomogenním původu slovenštiny, kritizuje je a hledá své východisko. Připomíná přitom badatele, kteří odhalili praslovanské kořeny slovenštiny a ukázali tak na specifičnost vývoje slovenštiny od samého počátku (L. Novák, J. Stanislav, E. Pauliny aj.). Teorie slovanských jazykovědců pokládá autor za nejpropracovanější, vytýká jim však jejich jistou uzavřenost a nedostatek konfrontace s mimojazykovými fakty. Dosud uznávané tzv. jugoslavismy předstávají podle autora jen část prastarých osobitostí střední slovenštiny.

Domníváme se, že homogenní a nehomogenní teorie o vzniku slovenštiny, nejsou v tak příkrém protikladu, jak by se na první pohled zdálo, zejména počítáme-li s tím, že pozdní praslovanština trvá až do konce X. stol. (do zániku jerů). Ostatně sám autor je téhož názoru, neboť ve své práci se snaží postihnout makrodialekty praslovanštiny, jejichž vymežující izoglosy se mohou protínat a vytvářet tak přechodová území, v nichž mohou vznikat krystalizační centra pro samostatný vývoj slovanských jazyků. A podle našeho názoru je takovýto přechodový územím právě území Slovenska, neboť tu je koncentrace vzájemně se překrývajících diferenčních jevů praslovanských největší.

Nejvýznamnější úlohu pro diferenciaci západoslovanského makrodialektu a pro integraci slovenštiny sehrály podle autora na severu oblouk Karpat a na jihu bažinatá, málo osídlená území Podunajské nížiny. Na tomto území se

odehrál proces konstituování slovenštiny ve třech základních areálech, a to a) západním v poříčí Váhu a dolní Moravy, b) středním v údolích řek Nitry a Hronu a v oblasti Matry a Bukového lesa, c) východním v oblasti horní Tisy, Torýsy a Hornádu. V těchto třech areálech se zároveň začaly formovat i hlavní nářeční oblasti slovenštiny. Uvedené území bylo podle autorovy citace archeologických pramenů osídleno dvěma slovanskými osídlovacími proudy, a to severním západoslovanským, který osídlil západní a východní areál (podle autora již ve IV. a v V. století), a jižním, který osídlil střední areál v průběhu VI. století. Autor se domnívá, že tento jižní či přesněji jihovýchodní proud si přinesl i některé zvláštnosti jazykové, charakterizující střední slovenštinu. Ukážeme si dále, které charakteristické rysy si tento proud mohl přinést. Nemohly to být podle našeho názoru ty typické jevy, které ještě nebyly v VI. století konstituovány (*rat, lat, ožq > ou, berěšb*).

Jazykově historickým rozborem autor dokumentuje rozsah daného území osídleného slovanským etnikem a stanoví i hranice jednotlivých oblastí, např. na základě přítomnosti nebo nepřítomnosti *l'* epentetického. Jižní hranice formování slovenského jazykového celku se dotvořila změnami $\epsilon > \ddot{a} (> a)$ a $g > \gamma > h$. Podle nás se tím významně posílila i severní hranice proti polštině, neboť tam nosovky zůstávají a g se rovněž nemění.

Na základě analýzy názvů Slovenska, slovenský atd. autor dochází k závěru, že předkové Slováků se nazývali *Slověne*. Stejným názvem byli označováni i předkové Slovinců (jejich východní část) a severní část dnešního Charvátska byla označována *Slovenska zeml'a*. Autor soudí, že název *Slověne* označoval naddunajskou část Slovanů (dnešní středoslovenské oblasti), pro západní část tu byl název *Vázané* a pro obyvatele Pomoraví *Moravci*. Autorovy argumenty oslabuje ovšem ten všeobecně známý a nesporný fakt, že *slověnskъ* znamenalo dosti dlouho „slovanský“, jak svědčí nejen citace z Života Metodějeva, kde *Slověne* nepochybně má význam Slované (a obdobné doklady by se daly uvést i ze staroruských pramenů), nýbrž i známé místo z legendy o sv. Prokopu, kde se praví, že „svatý Prokop byl slovenského rodu nedaleko od Českého Broda“ (a to je česká památka ze XIV. století!).

Geografické, historicko-lingvistické a etnonymické argumenty pro stanovení prostoru geneze slovenského jazyka podepírá autor hospodářsko-společenskými a kulturními poměry velkomoravského raně feudálního státního útvaru.

Velká pozornost je věnována formování praslovanských makrodialektů v souvislosti se vznikem praslovanských izoglos, rozdělujících slovanské teritorium. Probírají se tu izoglosy strukturálně slabičné (např. *dl, tl // l*, tj. *šídlo // šilo, rot, lot // rat, lat* atd.) prozodické (*ožq // ožq, oje // oje, -a // -á*, tj. *ramena // ramená* atd.) i morfematické (*toš-, sob- // teb-, seb-, -e // -ě, -y // -a*, tj. *nesy // nesa* atd.).

Je přirozené, že všechny jevy nejsou stejně staré a mají různou závažnost. Izoglosa *dl, tl // l* je starší než *trat // trot // torot*. Jednoslovné difference jsou klasifikačně méně důležité než jevy týkající se celého typu. Některé jevy je pak třeba z dnešního pohledu interpretovat jinak. Např. u změny *tort > trat* nešlo o dlužení *tort > tōrt* (a potom o změnu $\ddot{o} > a$ a metatezi), nýbrž o změnu *tārt > tārť*, při níž se $\ddot{a}$ dostalo i za sonantu a $\ddot{a}$ před sonantou potom zmizelo za náhradního dlužení druhého $\ddot{a}$ na a . Změna proběhla na našem území těsně před změnou $\ddot{a} > o$; v polštině a ve východoslovanských jazycích byla dokončena až po této změně (takže tu vzniklo *trot* nebo *torot*). Změna probíhala patrně v době vlády Karla Velikého (schematicky v letech 750—825) po-

palatalizaci alveolár a zároveň se vznikem nosových samohlásek. Změnou *tāzt* > *trat* se přičleňuje celé česko-slovenské území k jižnímu typu; středoslovenské území je pak navíc k jižnímu typu začleňováno i důsledným *rat*, *lat* (nedůsledně se *rat*, *lat* vyskytuje i jinde). Ukazuje to dobře stupňovitost přechodu mezi makrodialekty. Chronologie pak jasně svědčí o tom, že si změny nepřinesli předkové Čechů a Slováků z pravlasti, nýbrž že vznikly až v nových sídlech. K izoglose *ʀ*, *l* // *l* bych připomenul, že není jasná chronologie splnutí. Měkké i tvrdé *l* sonans mohly splynout jak v době staré, tak i v době nedávné (izoglosa *dluh* // *dlh*, i když je poměrně stará, o ničem nesvědčí), neboť ve východomoravských dialektech máme vedle sebe *vlk*, *viča* // *tlstý*, *tlct*, čili zřetelně se odlišuje *l* sonans tvrdé i měkké, a dokonce i dlouhé a krátké. Nelze proto s touto izoglosou pro vymezování starých hranic argumentovat.

K izoglosám *dl*, *tl* // *l* a *š* // *s'*, které jsou asymetrické (v základu *šilo* // *šidlo*, kdežto v alternační pozici všude jen *vedla*; u *š* // *s'* opačně v nealternační pozici všude *š*, srov. *všecek*, *všetok*, v alternační pozici *mniši* (západoslov) // *mnísi*), bych poznamenal, že přesvědčivější je pozice nealternační. I když diference *mniši* // *mnísi* může být stará, nikdy není zaručeno, že tomu tak skutečně je, zvláště u jazyka, který má značné tendence k morfologickému vyrovnávání (je-li *ruce*, *noze*, proč by nemělo být *macose*, *blse*, jsou-li *vojaci*, proč by neměli být *leňosi*; jde tu o alternace *k* — *c*, *h* — *z*, *ch* — *s*). Doklady z konce XVI. (na *vrseyech*) a XVII. století (*hajdusi*), tedy z doby, kdy se ve všech slovanských jazycích provádělo morfologické vyrovnávání, jsou jen slabým podpůrným argumentem. Ostatně sám autor připouští morfologické vyrovnávání u typu *padla* // *pala*, když praví: „Totižto v niektorých centrálných slovenských nárečiach se popri sebe vyskytujú dubletné tvary particiipii typu *padla* // *pala*, čo zvyšuje pravdepodobnosť, že tu prebiehal relatívne mladší proces morfematické reštitúcie tvarov particiipia typu *pala* > *padla* podľa korenej morfémy *pad*-.“ Tedy *šilo*, *ralo* je prokazatelně staré, podoby *mnísi*, *leňosi* mohou být rovněž staré, ale je to věc víry, nikoliv lingvistického důkazu. Totéž platí i o alternacích *sk* — *šč* // *s'c'*, *zg* — *žž/žž'*, srov. novočeské vyrovnání *deska* — *desce*, *miska* — *miscce* proti stč. *dščē* nebo v lašských dialektech střídání *ruka* — *ruce*, *noha* — *noze*, *sorga* — *sorže*, *mizga* — *mizže*. Nelze proto ani s nimi argumentovat. Pokud jde o *ž/ž'* (z *g'*, II. a III. palat.), jsem toho názoru, že na celém slovenském území vzniklo *ž*. Doklady jako *Ol'ža*, *mosaz*, *nelža* třeba vysvětlovat analogií. Mohly vzniknout na hranici *z/ž* z pův. *dj*. Bohužel nevíme, kde tato hranice původně probíhala. Sám autor praví: „Raz sa hranica výskytu tejto striednice v staršom období hľadá v Pomoraví, inokedy sa presadzuje názor, že striednica *z* za prasl. *dj* už v ranom období siahala až za Váh.“ Doklad *Ol'ža* (*Ouga* 1256, *Ovga* 1251) z okresu Dunajská Streda by spíše svědčil pro východnější průběh, ač historické doklady z území blízkého této hranici jsou rozporné.

Izoglosa *jb* / *i*- (*jehla* // *ihla*) je prakticky jednoslovná (*ihlica*, *ihličie* jsou odvozeniny, *imelo* má velice variabilní slovní základ, vedle *ihrat* je *hrat*, *idu* je i na Moravě atd.), a tím má menší dokumentační hodnotu. Kdyby se vzalo jako izoglosa frekventované slovo *du* // *idu* (*idem*) byl by průběh zcela jiný (izoglosa by šla Moravou). Samo slovo *jbǫla* má však na rozdíl od jiných dokladů hodnotu v tom, že datuje změnu *jb* > *i* v tomto slově před vokalizaci *jerovou* (*jbǫla* > *igla*, ale jinde *jbǫla* > *jegla*).

K nepravidelným slovenským izoglosám *ž* // *g* (stč. *jěže*, sch. *jeza*, ale ruské *jaga*, vše z *jega*) bych doplnil dosud necitovaný doklad z lašských nářečí *jaza*.

Výklady o jevech prozodických, např. o izoglosách *oje* // *óje*, *oje* // *óje* (*dobróje* > *dobróe* > *dobrō* > *dobruo*), *neseš/nesěš* (*nesěš* > *nesěš* > *nesieš*) jsou zajímavé a nepotřebují komentáře. Typ *koniec* připomínaný jen v petitu má snad svou paralelu na jižní Moravě v slově *ceptic* (v pořčtí Dyje a Svatky). Izoglasa *trat* // *trāt* je nevhodná, stejně jako její zobrazení na autorově mapce č. 11 (*trat* // *trāt* // *trot*, což je už vůbec nesprávné). Nejde tu o *trat* // *trāt*, nýbrž o krácení nebo nekrácení akutové délky, což autor dobře ví, neboť sám dále uvádí: „Mimo psl. zoskupení *tort* patria sem ešte napr. prípady *sila*, *jama*, *žaba*...“ Krácení akutové délky je také v polštině a ve značné míře i na Moravě, srov. doklady *rana*, *blato*, *mucha*, *sila*, *jama*, *březa*, *mřeža* atd. Kdybychom vzali jako diferencí jevy např. izoglosy *rána* // *rana*, *bláto* // *blato*, *moucha* // *mucha*, probíhala by dělíci čára po hranicích Čech a Moravy. Není přesné rovněž dělení západoslovanského teritoria na tři oblasti z hlediska výsledku vývoje kvantity v gen. plur. fem. a neuter: a) na oblast polského jazyka s dlouhým a krátkým kořeným morfémem, srov. *wrona* — *wron*, ale *glowa* — *glów*; b) na oblast českého jazyka s krátkým morfémem, srov. *vrána* — *vran* atd.; c) na oblast slovenského jazyka s dlouhým morfémem, srov. *hlava* — *hláv* atd. Polský doklad *wrona* — *wron* není vhodný, neboť v důsledku zrušení změny *oN* > *óN* (*doma* > *dóma*) ve spisovné polštině ve prospěch *oN* se před *n*, *m*, *ň* nerozlišuje *o* a *ó*. Tvrzení o češtině je pak nesprávné, neboť délky v gen. plur. se vyskytují nejen na východní Moravě, srov. *vrát*, *kuřát*, hornoostrav. *kuřot* (< *kuřát*), *šot* (< *šát*), což cituje už Trávníček, západoopav. *kuřyt* (*kuřet* > *kuřāt* > *kuřet* > *kuřit* > *kuřyt*), *hřybit*, středoopavsky *bešyd*, *škul*, *stuv*, nýbrž porůznu i jinde na Moravě, např. *vrát*, a jako celkový typ v jihozápadních Čechách, srov. *vrát*, *semán*, *stebál*, *vajíc*, *vovic* atd. (srov. hojnost dokladů ve Voráčově práci Česká nářečí jihozápadní II). Obdobně tomu bylo i ve staré češtině, kde bylo jak krácení typu *vrána* — *vran*, tak i dloužení typu *hlava* — *hláv*. Uvedený omyl o češtině traduje také Shevelov.

Zajímavé je spojení slovenského typu *mestá*, *ramená* se severoštokavským *stebłā*, *ramenā*.

K izoglose *vedl̥* // *védl̥* je třeba poznamenat, že délka *védl̥* je nejen v jižní části východomoravských nářečí, nýbrž i jinde, srov. laš. *prýňis*, *uc'ik*, *pomuh*, *urust*, středomorav. *rusil*, *sikl*, *přešil* (< *přišěl* < *přišv(d)l̥*). Probíhala tedy tato izoglosa původně Moravou (za předpokladu, že se toto dloužení nevyskytovalo v staré době i v Čechách). Základ *teb-*, *seb-* v dat. zájmen je i v laš. nářečích na Frýdecku, dále v jihočeských nářečích.

Praslovanské izoglosy pak autor chronologicky i prostorově uspořádává. Rozlišuje izoglosy horizontální (*-e* // *-ě* u subst., *-y* // *-a* u participií, *rat*, *lat* // *rot*, *lot*, *-om̥* // *-um̥*, *teb-*, *seb-* // *tob-*, *sob-*, atd.), vertikálně horizontální (*dl*, *tl* // *l*, *š* // *s'*, *kv'*, *gv'* // *c'v'*, *ž'v'*, *b'*, *p'*, *m'*, *v'* // *bl'*, *pl'*, *ml'*, *vl'* atd.), izoglosy vertikální (*sedm̥* // *sem̥*, *trot*, *trat* // *torot*, *je-* // *-o-* atd.), izoglosy větvené (tu se uvádí již kritizovaná izoglosa *trot* // *trāt* // *trat*), izoglosy uzavřené neboli izolované (*oN*, *eN* // *o*, *e*, *ā* // *ě*, *tart* atd.).

Praslovanské jevy, které charakterizovaly jižní část západního makrodialektu („čiže oblast pračeskú, moravskú a celú oblast karpatskonaddunajskú“, tedy stručně oblast česko-slovenskou, neboť v ní se zformovaly později jazyky

český a slovenský — ale názvu česko-slovenský se autor vyhýbá), jsou podle autora tyto: 1) *trat, tlat, trét, tlét* 2) *r* sonans za psl. *ɾr, ɽr*, tj. *trh, prvý* (ovšem bez východní slovenštiny dodáváme *my*). Oblast karpatskonaddunajskou (často bez východní oblasti) nadto tyto jevy: 1) *i* - v slově *ihla*, 2) krátkost za akut v případech *trat, tlat*, 3) délku za nový akut v příp. *mestá*, 4) *r, l* sonans v případech *krv, krst, slz*, 5) splynulé *l* sonans za *l : l'* v případech *dlh, vlk*. Připomínky k nim jsme již zčásti uvedli, *ihla* je jednoslovná izoglosa, *trat, tlat* sem nepatří (jde o krácení starého akutu, srov. *jama, rana*), stáří typů *krv, slz* lze těžko určit (srov. i novočeské *slz, nikoliv slez!*), dosud nesplynulé *l : l'* pak dokumentuje valašské *tlstý : vlk, tlct : vřča*). Kromě slova *ihla* je tedy zcela jistý jen typ *mestá*. Centrální naddunajskou (tedy středoslovenskou) oblast charakterizovaly tyto jevy: 1) *rat, lat* 2) *dl, tl > l, 3) s* v příp. *mnísi, muse* atd., 4) *om̃* v instrum. maskulin a neuter, 5) *teb-, seb-* u zájmen, 6) *óřq* v instr. feminin (tj. *ženóřq > ženže*), 7) *óje* v nom. sg. neuter (*dobróje > dobrō > dobro*), 8) *nesěšb̃ (> nesieš)*, 9) *-mo* v 1. os. plur. (*robímo*). S tím lze souhlasit.

Z pozdějších jevů (od konce 9. století) charakterizovaly podle autora karpatskonaddunajskou (praslovenskou) oblast tyto jevy: 1) krátkost za pův. akut (*krava, jama*), 2) délka za nový akut v typu *mestá, ramená*, 3) délka v partic. *védl̃ɾ*, 4) syntetická realizace nosovek *e, q* (s vývojem k denazalizaci *ä, u*), 5) neširoká realizace *č*, 6) rozdíl *ž : ž'* (za *dj* a *g'*), 7) zachování alternace *zg — žž* (*miezza — miežže*), 8) nepřítomnost depalatalizace v slabikách *l'e > te* (*datel* proti *datel*). K tomu připomínáme, že jevy sub 1) a 2) byly uvedeny již dříve a krátkost za akut zasahuje i na Moravu (*březa, blato*) a je i v polštině, jev sub 3) zasahuje i na Moravu (*védl, rustl, přryšis*), jevy sub 4) 5) jsou společné i oblasti pračeské a lužické, stáří rozdílů v alternacích je nejisté. Nepochybně se na Slovensku nevyskytuje depalatalizace *l'e > te* (snad bez Záhoří). Vše to svědčí o přechodovosti celého pásu od lužičtiny až po střední slovenštinu, v němž směrem k jihu narůstají jevy shodné s jižním makrodialektem.

Závažná je kapitola Praslovenský základ slovenčiny a jej nářečí. Jednotlivé jevy jsou seskupeny v přehledných tabulkách. Z nich je vidět jasně stupňovitost vzájemného sepětí slovenských dialektů mezi sebou i se sousedními dialekty českomoravskými a jihoslovanskými. Pokud jde o středoslovenská nářečí, z tabulek by vyplývalo, že by je bylo správnější zařadit podle počtu uvedených shod spíše k makrodialektu jižnímu (v tabulce na str. 143 je 7 shod se západním makrodialektem, 13 shod s jižním). Vzájemná vazba slovenských dialektů mezi sebou je podle autora takováto: shody středoslovensko-západoslovenské (bez záhorských dialektů) 7 (obecně západoslovenských) + 9 (středoslovenských), tj. 16, shody středoslovensko-východoslovenské 7 (obecně západoslov.) + 7 (středoslovenských), tj. 14, shody středoslovensko-záhorské 7 + 4, tj. 11. Shod záhorsko-českomoravských je podle autorovy tabulky 20. Patřily by tedy podle této tabulky spíše k dialektům českomoravským. Ovšem věci nejsou tak jednoduché, jak by se z počtů zdálo. Nadto některé jevy uvedené v tabulkách nejsou nesporné, jak jsme již uvedli dříve (krácení akutové délky na Moravě, srov. *březa, mřeža, mucha, rana*, pův. délka v partic. typu *védl* na značné části Moravy, zachování rozdílů *ä : 'a* na východní polovině Moravy, nejistá alternace *zg/žž*, nedostatek chronologických dat pro splynutí *l* a *l'* sonans, srov. *tlstý, vlk* na vých. Moravě). Je vidět, že mnohé jevy typické pro slovenštinu zasahují i Moravu, a to buď celou nebo aspoň její část. Z toho je zřejmá postupná vázanost českomoravských i slovenských dialektů, pro-

kázaná i v pozdějším vývoji. Shod západoslovensko-českomoravských je přibližně stejně jako shod západoslovensko-středoslovenských.

Přítomnost dvou geneticky odlišných jevů v psl. základě slovenštiny vysvětluje autor nejnovější interpretací archeologických faktů. Spojuje tyto dvě vrstvy s osídlením Slovenska dvěma rozdílnými proudy, a to západoslovenským (s tím spojuje *rot, lot, dl, tl, ch' > š, oʒo > ó > ú*) a jižním či jihovýchodním (s tím spojuje (*rat, lat, ch' > s', dl, tl > l, óʒo > ou*, atd.)). Ovšem tu je třeba přihlídnout k chronologii praslovanských jevů. V VI. století, kdy se počítá s příchodem jižního proudu, *rat, lat, óʒo* ani *berěšb* ještě nebyly konstituovány. Metateze likvid vzniká v VIII. století a na poč. IX. století, *óʒo* předpokládá nejdříve vznik krátkého *o* z pův. *ǣ* (a to opět vzniká okolo r. 800 v době metateze likvid), dlouhé *ē* (*berěšb*) vznikalo ve stejné době jako dlouhé *ō* (tj. po r. 800). Nanejvýš si mohli Slované s sebou donést změnu *dl, tl > l* (*šilo*) a *s'* (typ *mnísi*), jde-li o jev skutečně starý, a snad i koenné morfémy *teb-*, *seb-* a konc. *-mo*. Všechny ostatní jevy vznikly až v podunajském prostoru mezi VIII—X. stoletím. Vytvořil se tedy genetický základ slovenštiny na místě samém (různým zásahem jednotlivých dělicích izoglos). S tím je v souladu i vývoj v X.—XI. století. Jím se autor zabývá v kapitole Počiatky samostatného vývinu slovenčiny a slovanských jazyků (kontrakce, vývoj nosovek, vývoj jerů, depalatalizace v lechické oblasti i v češtině, prehistorie měkkostních korelací). Je zajímavé, že výsledky kontrakce a vývoje jerů se územně příkládají k starším jevům majícím vztah k jižnímu makrodialektu. To je sotva náhodné. Je tu jasné vidět, že se nové izoglosy seskupovaly u dřívějších izoglos, které vznikly poměrně nedávno předtím. Rodila se tedy slovenština na místě samém z příbuzných, řetězovitě na sebe vázaných praslovanských dialektů. Její definitivní hranice na severu byla zpevněna změnou *g > γ > h* a různými typy depalatalizací, na západě pak ztvrdnutím *r' > r* a rozšířením koncovky *-m* ke všem slovesům, neboť ostatní jevy tuto hranici spíše rozptylovaly do širokého přechodového pásu izoglos; srov. záhorské *hovjazi, pátek, príteľ, kúň, vjerím, nebudete*, ale *dzeci*, jihozápadoslovenské *nebudete, vím*, a konečně i východomoravské *dobré, mléko, daj, múka, stric*, a celomoravské *rana, blato* atd.

Krajčovičova kniha přinesla nové materiály a podněty k řešení složité otázky vzniku slovenštiny a jejího vydělení z obecně slovanského společenství. Jestliže jsme měli k některým věcem své připomínky, nikterak to nesnižuje význam této publikace.

Pokud jde o vývoj slovenštiny. shrneme ho takto:

1. Z pravlasti si předkové středoslovenského obyvatelstva mohli přinést změnu *dl, tl > l*, dále snad i *s'* (typ *mnísi*) a morfémy *teb-/seb-*, konc. *-mo* u sloves a snad i instr. sg. *-omb*.
2. Na místě samém vznikly některé jevy spojující území slovenského jazyka s jižním makrodialektem. Jsou to především:
  - A. dva jevy česko-slovenské, a to:
    - a) *trat, ilat, trět, tlět*;
    - b) *ʒ* sonans v typu *trʒgv, vrʒhv* (srov. české i slovenské *trh, vrch*), ovšem bez východní slovenštiny (diference však může být pozdější); patří sem i některé další jevy pozdě praslovanské, přesahující území česko-

slovenské, a to např. syntetická výslovnost nosovek ϵ , ϱ , která vedla později k denazalizaci;

B. jevy omezené na středoslovenský areál, a to:

- a) *rat, lat* (ražeň, lakeť);
- b) typ *ženóiq* (> *ženóju* > *ženōu*, *ženou*);
- c) typ *dobróje* (> *dobrō* > *dobruo*);
- d) typ *veděš* (> *veděš* > *vedieš*).

3. Na Slovensku vznikly i některé jevy další, které přesáhly středoslovenský areál a měly tak do jisté míry integrační charakter. Zčásti jde o jevy shodné s jižním makrodialektem. Jsou to tyto jevy:

- a) typ *mestá, ramená* (bez záhorských dialektů); je tu shoda s jazyky východoslovanskými a severním okrajem jazyků jihoslovanských;
- b) typ *krv, blch* (bez záhorských dialektů a bez dialektů východoslovanských), ovšem za předpokladu, že je to jev tak starý;
- c) *i-* v slově *ihla* a jeho odvozeninách (bez záhorských dialektů);
- d) rozlišování $\acute{z}$ z pův. *dj* a z' z pův. *g'*, srov. *medza, peniaze*; nynější hranice je rozptýlena v oblasti záhorských dialektů;
- e) krácení staré akutové délky v typech *rana, jama, mucha, sila, breza* (*březa*), *blato*; krácení ve výše uvedených slovech je i na Moravě a izoglosa probíhá (spolu s izoglosou *dát* // *dat, klást* // *klast*) po hranici Čech a Moravy. Důsledné krácení v slovech *krava, slama* atd. je uvnitř karpatského oblouku; záhorské *sláma* se však shoduje i se stavem v slovinštině;
- f) délka za nový akut v případech *něslz*, srov. slov. *niesol, nésél*; jev přesahuje i na Moravu, srov. východomoravské *védl, něsl, véd, nés, laš. přýnis, uc'ik, přebud, pomuh*, středomoravské *rustl* // *rustl, múhl* // *muhl, síkl, přešil* (< *přišél* < *přišdlz*);
- g) rozlišování 'ä (< ϵ) a 'a; jev přesahuje i na Moravu, srov. východomoravské (valaš.) *pam'et, p'et, kňez, sýha*, laš. *pjet, kňiz, vjec, c'ešky, kuřyt, řysa* (< *reša*), ale i středomoravské *síha* (< *sega*), *hidro* (< *idro* < *jiedro* < < *jádro* < *jědro*) proti českému *jádro*; tímto posledním jevem se dostáváme do rozhraní stol. X./XI.

4. V průběhu X. století se rozvinuly a na rozhraní X. a XI. století dokončily některé jevy uvedené již dříve, tj. denazalizace nosovek (a s ní souvisící úzká výslovnost ϵ), kterou se zpevnila hranice vůči polštině, dále kontrakce *ženóiq* > *ženōu*, *ženou* a *dobróje* > *dobrō*, k nimž se pak připojily výsledky vokalizace jerů (τ > o). Proto se hranice těchto jevů v podstatě kryjí a vydělují nám středoslovenský areál. Severní hranice pak byla znovu posílena změnou $g > \gamma > h$. Západní hranice vůči češtině byla doplněna mladšími jevy, jako *nebudete* // *n'ebud'e'te* (která však kromě středního úseku nevymezuje ostře češtinu od slovenštiny) a hlavně ř/r (*tři/tri*) ze XIII. století, která probíhá po hranici moravsko-slovenské, a několika dalšími izoglosami jako *pje, bje, vje, mje* // *pe, be, ve, me* (která probíhá po karpatském oblouku) a *i* // *ie, ú* // *uo* // *ó*, které jsou v jižní části rozptýleny. Mohli bychom tu dodat i izoglosy *ou* // *ú, ej* // *ý, í* a *í* // *é*, které probíhají po území východní Moravy. S izoglosou ř/r se v podstatě shoduje i významná morfologická izoglosa *nesu* // *nesem, ňesiem* (s výjimkou okolí Skalice).

Všechny tyto jevy nám ukazují postupnou krystalizaci slovenštiny od doby pozdně praslovanské až do dob historických. Krajčovičova kniha *Slovenčina a slovanské jazyky I* (1974), navazující na předchozí výsledky slovenského historického bádání a přinášející i další nové podněty k zamyslení, nám k těmto úvahám může být velmi dobrým východiskem.